

УДК 159.95

Асоцький В.В., науковий співробітник Науково-методичного центру навчальних закладів МНС України

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У статті наведено фактори, що впливають на психічний стан працівників підрозділів служби цивільного захисту, розглянуто особливості їх професійної діяльності, основні напрямки психологічного забезпечення несення служби.

Ключові слова: психологічне забезпечення, професійна діяльність, психічний стан.

Постановка проблеми. Актуальність психологічного вивчення професійної діяльності працівників підрозділів цивільного захисту обумовлена все більш зростаючою їх роллю в суспільстві. В умовах науково-технічного прогресу, широкого впровадження нових технологій, використання нових видів матеріалів необхідне удосконалення знань з питань попередження та ліквідації наслідків різноманітних надзвичайних ситуацій.

Важливість психологічного вивчення професійної діяльності даної категорії обумовлена необхідністю удосконалення системи професійного відбору та професійної підготовки персоналу, раціоналізації режимів та покращення умов несення служби, проведення заходів щодо підвищення готовності підрозділів цивільного захисту до виконання дій за призначенням [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За існуючими критеріями напруженості відноситься діяльність спеціалістів різноманітних напрямів, що входять до складу аварійно-рятувальних підрозділів, до групи екстремальної напруженості.

Особовий склад підрозділів цивільного захисту здійснює свою діяльність в напружених умовах, які характеризуються невизначеністю в динаміці стану оперативної обстановки.

Несення служби підрозділами цивільного захисту має ряд особливостей, що відрізняє його від інших видів діяльності:

– зростання відповідальності за реалізацію та наслідки прийнятих рішень, їх висока ціна;

– необхідність узгодження дій особового складу.

Все це висуває особливі вимоги до організації та режиму несення служби, умов діяльності, а також відбору, навченості, тренуваності, психологічної стійкості та працездатності особового складу підрозділів цивільного захисту [2].

Можливе наступне виділення основних режимів несення служби особовим складом підрозділів цивільного захисту:

- режим оперативного спокою;
- перехідний режим;
- режим інтенсивного навантаження (гасіння пожежі);
- екстремальний режим.

В ході виконання службових обов'язків у працівників можуть виникати психічні стани, що перешкоджає діяльності та підвищує вірогідність здійснення помилок.

До їх числа можна віднести функціональний дискомфорт, монотонію, психічне стомлення та перевтому, психічне напруження, емоціональний стрес, тривожність, відсутність мотивації та індивідуальності.

Завершуючи коротку характеристику несення служби працівником підрозділу цивільного захисту, зробимо ряд висновків:

– ефективне несення служби не можливе без ретельного урахування людських факторів;

– складність праці передбачає високий рівень відповідності психологічної характеристики вимогам професійної діяльності, а також визначає необхідність специфічної професійної та психологічної підготовки працівників підрозділів цивільного захисту;

– причини помилок, чинених працівниками у ході отримання, опрацювання інформації про надзвичайні ситуації та прийняття рішень, носять переважно психологічний характер;

– більшість негативних факторів, що ускладнюють діяльність працівника підрозділу, можуть у значній мірі компенсуватися застосуванням психологічних рекомендацій;

– існує необхідність в організації та здійсненні комплексного психологічного забезпечення несення служби працівниками в підрозділах цивільного захисту, яке дозволяє у значній мірі збільшити ефективність, працездатність та професійну задоволеність осіб, які несуть службу, більш повно реалізувати їх потенціал.

В умовах професійної діяльності працівників підрозділів цивільного захисту, ряд змін, у тому числі порушення психічної діяльності

та поведінки людини під впливом різноманітних екстремальних факторів, обумовлено серйозними зрушеннями в її функціональному стані, особливо наростанням стану втоми та неоптимальної психологічної напруженості. Це впливає на стійкість-мінливість особистісних диспозицій, способів та стратегій рішення професійних задач, розвиток міжособистісних конфліктів у колективі та прояви афективних форм соціальної поведінки (ворожості, дратівливості, агресії та інш.) [3]. Таким чином, професійна діяльність виявляє травмуючий вплив на психічну і вегетативну сфери працівників підрозділів цивільного захисту.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз основних напрямків психологічного забезпечення професійної діяльності працівників підрозділів цивільного захисту.

Виклад основного матеріалу. З метою підвищення ефективності та надійності професійної діяльності методами цілеспрямованого, усвідомленого формування адаптаційних функціональних систем, які підвищують психофізіологічні резерви людини, здійснюється психологічне забезпечення несення служби особовим складом підрозділів цивільного захисту [4; 5; 6].

До основних напрямків психологічного забезпечення несення служби можуть бути віднесені:

- проектування й обладнання місць несення служби;
- професійний відбір, який включає медичний, освітній, психофізіологічний і соціально-психологічний відбір;
- формування збалансованих за психологічними та соціально-психологічними критеріями колективів;
- психологічне супроводження несення служби.

1. Проектування й обладнання місць несення служби

Споруди та приміщення, в яких здійснюється несення служби, а також робочі місця та обладнання повинні максимально враховувати можливості людини, задовольняти інженерно-психологічним й ергономічним критеріям організації робочих місць.

Слід зазначити, що є залежність відношення до своєї праці від частоти змін, які відбуваються в обладнанні приміщень та робочих місць.

Створення нових і нарощування можливостей існуючих підрозділів вимагає проведення спеціалістами інженерно-психологічної експертизи, а також обладнання приміщень для розвантаження особового складу.

2. Професійний психологічний відбір

Метою професійного психологічного відбору є виявлення осіб, здатних до виконання задач, покладених на аварійно-рятувальні підрозділи служби цивільного захисту, за станом здоров'я, рівнем підготовки, мотивацією, психологічними та психофізіологічними якостями.

Діяльність працівника висуває специфічні вимоги до його психіки.

До їх числа відносяться:

- сила нервової системи, процесів збудження, низька рухливість гальмування;
- сенсорна стійкість, мала стомлюваність зорового та слухового аналізаторів;
- висока швидкість розвитку відчуттів;
- стійкість, гарні навички переключення і розвинений інтелектуальний компонент уваги;
- великий об'єм оперативної пам'яті, міцність і точність запам'ятовування, висока оперативна доступність інформації, яка зберігається в довгостроковій пам'яті;
- розвинута уява, необхідна для створення складного просторово-часового образу обставин під час надзвичайної ситуації;
- висока швидкість протікання розумових процесів (рівновага образного та понятійного мислення, критичність мислення);
- розвинута емоційно-вольова стійкість, відсутність високої тривожності;
- здатність чітко та коротко формувати мовні повідомлення;
- позитивна мотивація до діяльності, висока відповідальність та відчуття обов'язку.

До методів психологічного відбору відноситься аналіз документів та результатів діяльності, спостереження, а також комплекси об'єктивних психодіагностичних методик.

Розробку і проведення процедур професійного психологічного відбору в кожному конкретному випадку повинні здійснювати спеціалісти-психологи та психофізіологи.

3. Формування збалансованих за психофізіологічними і соціально - психологічними критеріями колективів

Ефективне виконання професійних завдань залежить від згуртованості, злагодженості дій всіх працівників, які входять до складу підрозділу.

Основою згуртованості виступають світогляд, колективізм, вірність обов'язку. Свідомість, високі морально-ділові якості працівників сприяють становленню колективу підрозділу.

Відокремлюється ряд динамічних факторів, пов'язаних з індивідуальними особливостями працівників цивільного захисту та соціально-психологічною специфікою колективу.

До них відносяться:

– єдність поглядів та ставлень до виконання поставлених задач;
– згуртованість колективу – як ступінь впевненості кожного у своєму партнері. Кожний оцінює, наскільки гарно діє його партнер, що відображається в його діяльності;

– рівень підготовки та досвіду, професійної дієздатності всього складу колективу;

– психологічна сумісність осіб, які входять до складу колективу (ефективність комунікативних зв'язків, взаємна адаптація при взаємодіях, доповнення членами підрозділу фізичних, психологічних і психофізіологічних здібностей один одного). За наявності психологічної сумісності у колективі швидше досягається злагодженість, більш ефективною стає робота у складних умовах.

При вивченні соціально-психологічних феноменів, що виникають у діяльності колективу, використовуються методи спостереження, бесіди, експерименту, соціометрії, аналізу результатів діяльності, ігрові методики.

На наш погляд, особливу зацікавленість викликають прийняті в колективі неофіційні “заохочення” та “стягнення”, а також феномен колективного психологічного впливу, “групового тиску” на конкретного працівника, що виникає у випадку його дій, які не підкоряються прийнятим нормам.

4. Психологічне супроводження несення служби

Психологічне супроводження здійснюється безупинно та включає в себе:

• Аналіз стійкості та активності психіки працівників, помилок, що виникають під час несення служби.

За рядом параметрів людина вважається найменш надійним компонентом системи “людина-машина”.

Практика несення служби показує, що більшість помилок настає за виною самих працівників.

Незважаючи на індивідуальну своєрідність кожного працівника, серед безлічі зареєстрованих помилок відокремлюють тенденції до повторюваності. Ця обставина показує необхідність постійної реєстрації скоєних помилок та аналізу їх причин.

Вивчаючи матеріали про зареєстровані помилки працівників цивільного захисту, можна застосовувати різні варіанти їх класифікації та узагальнення:

- за ступенем виразності;
- за ступенем стійкості (повторюваності);
- за причинною обумовленістю (недостатній рівень професійної підготовленості, недостатність здібностей, недисциплінованість).

Помилки, зроблені працівниками, можуть узагальнюватися за наступними ознаками:

➤ якісні помилки:

- невірне розуміння команди;
- порушення послідовності дій;
- логічні помилки;
- стереотипне виконання дій;
- помилки вірогідного оцінювання;
- виконання заборонених дій;
- випадання елементів робочого процесу.

➤ кількісні помилки:

- відхилення від заданого значення під час виконання дій;
- невірні розрахунки;
- надмірне збільшення або скорочення часу дії.

➤ за психофізіологічною сутністю:

- помилки, пов'язані з надлишком або дефіцитом інформації;
- вплив зовнішніх факторів;
- у результаті втоми;
- під впливом факторів зовнішнього середовища.

Систематичне проведення аналізу помилок працівників цивільного захисту, що виникають під час виконання своїх службових обов'язків, дає можливість виявити закономірності та причини їх здійснення. Відношення до їх аналізу повинно бути конструктивним, без зайвих емоцій та поспішних висновків.

До отриманих даних повинні допускатися всі особи, які забезпечують організацію роботи підрозділу.

Висновки та рекомендації, сформовані за результатами аналізу, доцільно оперативно включати у процеси відбору та навчання працівників, проведення навчань та тренувань, враховувати при доробці алгоритмів дій в типових ситуаціях.

• Повсякденний нагляд за станом особового складу підрозділу, застосування, в залежності від обставин, організаційних, виховних та психокорекційних впливів, направлених на підтримання високих моральних та психологічних якостей працівників.

Виконання задач несення служби у кожному конкретному випадку має особливості, які у тій чи іншій мірі впливають на психічні стани працівників підрозділів цивільного захисту, психологічний клімат у підрозділі.

На діяльності персоналу відображаються попередні успіх або невдача, інтенсивність роботи, умови та час виконання своїх обов'язків, міжособистісні конфлікти.

Очевидною є необхідність урахування та нейтралізації в повсякденній діяльності виникаючих, або повторюваних негативних факторів.

До однієї з серйозних проблем, що виникають у ході несення служби, відноситься проблема повсякденного відношення працівників до своєї праці. Постійно повторювані елементи бойової служби, циклічність та одноманітність деяких дій нерідко приводять до самозапокоюваності, буденного ставлення.

Для нейтралізації негативного впливу стереотипу "буденності" у ході несення служби можуть застосовуватись різні форми контролю, ввідні задачі, тренування.

До змісту виховної роботи з особовим складом підрозділу включаються емоційні елементи, застосовуються нові форми, прийоми та засоби впливу, а також проводяться заходи з інтенсифікації короткострокового відпочинку, усунення негативних психологічних наслідків відмов техніки, невиконання бойової задачі, розслаблюючого впливу успіху.

Особлива увага приділяється новачкам, а також особам, які мають найбільш інтенсивне навантаження протягом чергування.

• Рішення соціально-побутових проблем працівників.

Ефективна реалізація напрямку багато в чому вирішує проблему негативних емоціональних станів у особового складу, який несе службу.

Існуючий зв'язок між рішенням соціальних проблем та емоціональним станом людей, що виконують бойову задачу, обумовлює необхідність:

– постійного вивчення потреб та запитів особового складу, їх оперативного вирішення;

– забезпечення принципів соціальної справедливості, широкої гласності та демократичних початків у вирішенні питань розподілення путівок, відпусток та інш.;

– постійного удосконалювання організації відпочинку, дозвілля, харчування та інформування особового складу.

• Створення та покращання системи мотивів, що стимулюють зразкове виконання працівниками завдань несення служби.

• Навчання персоналу прийомам саморегуляції та аутотренінгу.

Висновки. Таким чином, реалізація напрямків психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу підрозділу виконується з урахуванням специфіки дій за призначенням підрозділів цивільного захисту, розв'язуваних задач та їх соціально-психологічних характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Измеров Н.Ф., Лебедева Н.В. Профессиональная заболеваемость. – М.: Медицина, 1993. – 224 с.

2. Марьин М.И., Соболев Е.С. Исследование влияния условий труда на функциональное состояние пожарных // Психологический журнал – 1990. – 11, №1 – с. 102-108.

3. Марьин М.И., Гегель А.Л., Апостолов Л.О. Результаты оценки функционального состояния и работоспособности пожарных // Проблемы пожарной безопасности зданий и сооружений. – М.: ВНИИПО, 1990 –243 с.

4. Марьин М.И. Комплекс средств психологического обеспечения деятельности пожарных: Автореф. дис. д-ра психол. наук. – М., 1992 – 52 с.

5. Самонов А.П. Психологическая подготовка пожарных – М.: Стройиздат, 1982 – 78 с.

6. Повзик Я.С., Панарин В.М. Тактическая и психологическая подготовка руководителя тушения пожара. – М.: Стройиздат, 1988. – 111 с.